

Történettanítás és állampolgári nevelés Angliában.

Írta: HORVÁTH JENŐ.

Két évtizeddel ezelőtt SALAMON FERENCZ rövid határozottsággal jelölte meg a törvénykeresést a történetírás végső célja gyanánt.¹⁾ Nem tudom, a történelmi tények rankei megállapítása, vagy a tényeknek egy történetbölcseleti rendszerbe illesztése indította-e őt e kijelentésre, de a sejteni engedett dogmatikus irányok SALAMON tanulmánya óta valóban korlátlan hegemoniára tettek szert a középeurópai történetelmélet és történettanítás fölött. Azok a tanulmányok is, melyek az utóbbiak céljáról és módszereiről szemléink hasábjain egyre nagyobb számmal megjelennek, túlnyomó részben e két irányzat megnyilatkozásai.

Legyen szabad e doctrinaire irányok mellett néhány pillantást vetnünk a történettanításnak a művelt emberiség másik nagy csoportjánál, az angolszász népeknél, elsősorban a britteknél dívó sajátosságaira.

Nem volna könnyű, de talán nem is szükséges részleteznünk e helyen az angol iskolatypusokat, melyek angol ember előtt sem állnak oly tisztán, mint iskoláink hármasság eloszlása elemi, középiskolák és egyetemek között, hiszen az 1899-ben szervezett közoktatásügyi ministeriumnak feladatai között éveken át helyet foglalt az iskolafajok elhatárolása és az elosztás egyszerűsítése.²⁾ Annak ismertetését viszont angol tanártól sem kívánhatnók meg, hogy milyen történelmet tanítanak iskoláikban, mert a tanítás anyagát egységes tanterv

¹⁾ A történelmi vizsgálatról. Budapesti Szemle I. 1873. 1. 1.

²⁾ A Board of Education először tett különbséget elementary és secondary schoolok között és az utóbbiak meghatározását csak 1907-diki jelentésében adta. (Report of the Board of Education for 1906-7. 67-68. 1.)

nem szabja meg és mindenki úgy tanít, »amint neki tetszik, könnyebb és alkalmasabb«. ¹⁾ A történettanítás szempontjából tehát csak kétféle iskoláról lehet szó: az egyik csoportban, és ide tartoznak *az elemi és középiskolai típusok, a tanítás anyaga meghatározott*, a másikban, és ide tartoznak *az egyetemek, a tanítás anyaga szabad*.

A kötött anyaggal számolt iskolákban sehol sem tanítják *a történelem elméletét* és nem tartanám szerencsésnek, hogy egyesek óhaja szerint e sokat vitatott, de csak sejtett rendnek bizonytalan szabályaival a gyermek értelmét megterheljék.

Más kérdés az, hogy milyen formában közöljük a történelem köréből vett *positiv ismereteket*.

Vannak, akik MILTON nevelési rendszere nyomán egészen kiküszöbölték azokat az angol iskolából és ez iskolák nagy része ma is mostohán kezeli a történelem tanítását. A felügyelőbiztosok az államsegélyt élvezett iskolákban az 1894-95. tanévben 16 ezer esetben vizsgálták meg az angol nyelv tanítását és csak 3½ ezerben a történelmet; ezen vizsgálatok száma az 1895-96. tanévben 15, illetőleg 4 ezret tesz ki. London iskoláiban a School Board for London 1900-diki jelentése szerint 834 osztály közül csak 158-ban tanítottak történelmet és minden 25 gyermek közül csak 1 tanulta e tárgyat. ²⁾ A nagy Public Schoolokban, Etonban, Harrowban és Rugbyban a tanártól függ, hogy mennyit foglalkozik a történelemmel, ^{b)} melyet a Public Elementary Day Schoolokban csak az 1875-diki szabályzat óta tanítanak. Kevésbé csodálkozhatunk ez adatokon, ha megtudjuk, hogy a skót tanárképző intézetekben pl. 1906-ban 279-en jelentkeztek a matematikai, 256-an a latin vizsgálatra és csak 71-en a történelemre, de azok közül 44 sehoggy sem ütötte meg a mértéket. ⁴⁾ holott a vizsgatételek csak a britt történelem »legfontosabb eseményeinek általános ismeretét« kívánták meg.⁵⁾

¹⁾ Essays on the teaching of history. Cambridge 1901. 79. 1.

²⁾ London County Council. Education Committee. Report of a Conference on the teaching of history in London Elementary Schools. London 1911. 11. 1.

³⁾ The Study of History in Schools. Report of the Committee of Seven. New-York 1909. 220-23. 1.

⁴⁾ Scotch Education Department. Training of Teachers. Report, Statistics etc. for 1905-6. Cd. 3550. London 1907. 13-15. 1.

⁵⁾ U.-ott 82. 1.

A tanítás anyagát ez iskolákban compendiumok adják, melyek a történelem elsajátításának, a civilisatio szeretetének és a humanismusnak pusztító férgei. »A mi dolgunk az,« – mondta egy compendiumot tanító teacher az 1895-diki birminghami tanári congressuson – »hogyan megtanítsuk a gyereket, hogy nagyszámú eseményre emlékezzen; hogy madártávlatból szemléltethetővé tegyünk a világtörténelemnek nevezett európai történelem egy csekélyke részét; hogy begyakoroljuk őt a dátumok, királyok, csaták, szerződések és rendelkezések adataiban; hogy összeállítsuk a családfákat és megtanítsuk, hogy valakinek az unokahuga kinek a nagynénje volt.«

A másik végletet a walesi ¹⁾ és az ír iskoláknál találjuk meg, hol az utóbbiaknak 1902-diki vizsgatételei közt sok oly kérdést találunk, melyeket gymnasiumainkban is nehéz volna megoldásra tűzni. ²⁾

E részben kivonatos és részben túlhajtott tanítás helyett egyesek a hazafias és polgári kötelességek, mások az egyéni öntudat és jellem fejlesztésére szeretnék alkalmazni az alsó és középiskolákban tanított történelmet, előbbit a szülőföld, a haza és az alkotmány ismertetésével, utóbbit a nagy egyéniségek szemléltetésével vélvén elérhetőnek. Ily célt szolgált a Board of Education ama rendelkezése, mely Anglia és Wales elemi iskoláiban a történettudás anyagát és módszerét egyszerűsítette, ²⁾ valamint azok a részletesebb utasítások is,

¹⁾ PERNAN A. J.: The history papers of the Central Welsh Board. Journal of Education XXV. 1903. 684. 1.

²⁾ LINDSAY J. S.: The history program of the Intermediate Educational Board for Ireland. U.-ott XXIII. 1901. 760. 1. E program a 15-18 éves növendékek részére a görög és római történeten kívül felvette a francziát 1643 – 1873, a németet 1555-1871, az olaszt 1797-1870 és a spanyolt 1212-1807, az angolt 1509-1900.

³⁾ »A történelemnek az alsóbb osztályokban fel kell ölelnie a nagy férfiak és nők életét és a belőlük tanulható lecczét, a felső osztályokban pedig a britt történelem nagy embereinek és eseményeinek ismeretét és a Brit Birodalom növekedését. A tanításnak nem kell az angol vagy britt történelemre szorítkoznia és a polgári kötelességekről is adhatók lecczék a felső osztályokban.« (Board of Education. 1907. Code of regulations for Public Elementary Schools in England. Cd. 3594. London 1907. 3. 1. és Board of Education. Welsh Department. 1907. Code of regulations stb. Cd. 3604. London 1907. 3. 1.) A secondary schoolok utasítása ily útmutatást nem ad, csak megnevezi a történelmet a tantárgyak között. (Board of Education. Regulations for Secondary Schools. Cd. 3592. London 1907. 2.1.)

melyeket a Board of Education az angol, a Scotch Education Department a skót iskolák részére kiadott, végül az a jelentés, mely a London County Council nevelésügyi osztályának a történettanítás fölött tartott konferenciájáról megjelent.

A Board of Education tanácsadó körlevele ¹⁾ maga is elismeri, hogy a történelemre fordított heti hét óra elégtelen, és az orvoslást ott keresi, hogy az angol irodalom, a modern nyelvek és a földrajz tanárai sajátítsanak el némi történelmi ismereteket, hogy azokat a magok óráin, tárgyaik keretében közölhessék. A VI. §. csak annyiban ajánlja a köztörténetet, amennyiben az az angol történelem megértéséhez szükséges és X. §. »amennyiben azon (nemzetek) nyelve is előadatik«, köztörténeti órák helyett csak kitérésekre kérvén a tanárokat. Ezt az arányt állapítják meg a tanárképző intézetek részére kiadott utasítások is, melyek szerint 7 vizsgatétel közül hatnak az angol, egynek a görög-római történelemre kell vonatkoznia. ²⁾

A skót közoktatásügyi osztály memoranduma több tekintetben eltér az angol körlevéltől. ³⁾ Már a bevezetésben akként nyilatkozik, hogy »csak egy történelem van, mely nevelésügyi célból tanulmány tárgya lehet, t. i. a civilisatio kialakulásának és fejlődésének története«, »azok az eszmék, személyek és szembetűnő események, melyek minden létező nemzetten rajta hagyták a bélyegüket és melyek azok politikai és társadalmi helyzetében is sokat számítanak«. A skót iskolákból kikerült életrevaló nemzedék az egész angol közeletet megszállotta és a 90-es évek végén az a különös helyzet állott elő, hogy az angol közoktatásügyi biliek tárgyalásakor a kormány és az ellenzék vezérei valamennyien skótok voltak. Ennek okait az angol iskolák tagolt és exkluzív rendszerén kívül abban a különbségben kell keresnünk, mely az angol iskolának a világról hiányos ismereteket nyújtó sajátossága és az egységes skót iskoláknak bő és rendszeres tanítási

¹⁾ Circular 599. Board of Education. Teaching of history in Secondary Schools. London 1908.

²⁾ Board of Education. Regulations for the training of teachers and for the examination of students in Training Colleges. Cd. 3597. London 1907. 52-53. 1.

³⁾ Scotch Education Department. Memorandum on the study of history in Scottish Schools. Cd. 3843. London 1907.

anyaga között fennáll. Ezért olvassuk egy dialógusban a következő kérdést és feleletet: »Kérdező: Tanít Ön világtörténetet? Az ifjúság barátja: Igen, én tanítok ... Ha fel tudnánk nevelni egy nemzedéket, melynek a többi népekről egészséges és rokonszenves felfogása volna, meg tudnánk változtatni a világ arczatát«. ¹⁾ Ezért kérte az angol történettanárok egyesülete, a Historical Association is az egyetemes történeti órák rendszeresítését és végül ezért vette a Board of Education is az iskolai tantervekbe a köztörténet tárgyalását. ²⁾

Nem sokkal különb az iskolák átlagánál a londoni elemi és középiskolák légiója sem. Az 1911-diki jelentés szerint³⁾ a történelemre az alsóbb osztályokban hetenkint 20 perc, a felsőkben 2-3 óra jut és ez órák főleg olvasásból, vagy a tanár előadásának lejegyzéséből állnak.⁴⁾

Az angol elemi és középiskolákban használt könyv a compendiumszerű Text Book és az élvezetesen feldolgozott Reader, mely az előbbieket ma már meglehetősen háttérbe szorítja. Tekintsünk egy ilyen ízléses kis könyvbe, pl. Pitman's King Edward History Readereibe. A PmiAN-féle három Reader közül egy Anglia történelme a III. és IV., egy Anglia története az V-VII. standardok, tehát a középiskolák évfolyamai részére, a harmadik »Anglia történetének, népének és intézményeinek« fejlődéstörténete részben a cambridgei egyetem tanárainak tollából. Az I. fejezet az angol nép történetét adja, a II. az egyházét, a III. az igazságszolgáltatását, a IV. a parlamentét, az V. a nyelvét és irodalomét, a VI. a kereskedelemét, a VII. a gyarmatokét, a VIII. a külügyekét, a IX. a mellékországokét. A könyv áttekintéses függelékekkel, képekkel és térképekkel van felszerelve.

A nagy államférfiak és intézmények bemutatása, a Britt Birodalom gazdasági és politikai földrajza kétségtelenül nagy-

¹⁾ HAYLLAR F.: Dialogues on Education. The teaching of history. School III. 1905. 164. 1.

²⁾ Board of Education. Report for 1908-9. Cd. 5130. London 1909. 43. 1.

³⁾ London County Council. Education Committee. Report of a Conference on the teaching of history in London Elementary Schools. C. 108. London 1911.

⁴⁾ U. ott 11-13. 1.

ban előmozdítják a politikai és állampolgári iskolázást, amint e Readerek voltak ösvényei az állampolgári nevelés hatásának a középeurópai oktatásügyre is, és voltaképpen ezt a hatást szervezte tudományyá a német Schematismus. Az angolok MONTESQUIEU könyvéből ismerték meg alkotmányuk rendszerét, és éppen így csak az elmúlt évtizedben jöttek rá, hogy a polgári kötelességek, a »civics« tanítása oly sajátossága rendszertelen történettanításuknak, mely Középeurópában egy új, és a történettanítás eddigi anyagát is megszorító tantárggyá fejlődött. Ezzel angol földön is megindult a civics anyagának rendszerbe és tanításának módszerbe illesztése.¹⁾

Míg az angol civics és a középeurópai staatsbürgerliche Erziehung egész súlyával a *népiskolákra* és azoknak is inkább kiegészítő osztályaira helyezkedik,²⁾ addig az angol népiskoláknak állampolgári ismereteket adó tárgyain kívül van a főiskoláknak egy hasonló, de alig észlelt sajátossága, az *angol egyetemnek politikai ismereteket nyújtó, államférfivá nevelő törekvése*.

Ez irányzat előhazozosa és vezére BROWNING OSCAR cambridgei professor volt,³⁾ ki emlékirataiban a következő szavakkal emlékezik meg terveiről az egyetemre történt meghívásakor: »Most már annak a feladatnak szentelhettem magamat, melyre oly régóta törekedtem, az államférfiak nevelésére akadémiái oktatás útján. Teljes rokonszenvét bírtam e kérdésben SEELEY-nek,⁴⁾ ki ezzel a különleges czélzattal alkotta meg a Historical Tripost.⁵⁾ Neki az volt a véleménye, hogy a Triposnak az eredmény érdekében nem annyira történetkutatói, mint politikai Triposnak kell lennie, mely az embereket tájékozásra, gondolkozódásra és talán működésre is nevelné a politikában, vagyis az állam jólétével kapcsolatos közügyekben. A Tripos alapmunkáját a politikai tudományok-

¹⁾ Legjobb ismertetése BOURNE H. E.-től: Teaching of History and Civics in the Elementary and Secondary School. London 1910.

²⁾ KRISZTICS SÁNDOR: Az állampolgári nevelés politikai tartalma. Magyar Társadalomtudományi Szemle VI. 1913. 727. 1.

³⁾ BROWNING OSCAR 1876-1909 a King's College történelmi előadó tanára és a cambridgei tanárképző intézet igazgatója volt.

⁴⁾ SEELEY JÁNOS RÓBERT (183-4-95) 1869 óta a modern történelem regkís professora volt a cambridgei egyetemen.

⁵⁾ A tripos ma valamely szaknak három éves tanfolyamát jelenti.

ból kellett összeállítani, a szoros értelemben vett politikai tudományból, melyet SEELMY mindig a történelem gerincének nevezett, a politikai gazdaságtanból, a nemzetközi jogból és jogtudományból; a történelem tényei arra a célra voltak használandók, hogy e tárgyakat megvilágítsák, és nem a belső érték szempontjából, melylyel azok rendelkeznek. Mint a történelem tanára, cambridgei tartózkodásom egész ideje alatt hű maradtam e hitvalláshoz, és hiszem, hogy a King's Historical School nagy sikere annak volt köszönhető, hogy ezt a módszert követtem.«¹⁾

Ennek a módszernek az előadásokon kifejtett theoreticumát volt kiegészítendő a tőle alapított és 12 egyhangúan megválasztott tagból álló Political Society, mely 1876 október 23. és 1908 márczius 9. között hétfő esténként a professor magánlakásán 473 ülést tartott. Az ülés tárgya egyik tag essayje és annak megvitatása volt. E kis seminarium tagjai közül elég legyen megemlítenünk Esher lordot, Chamberlain Ausien és Lyttelton Alfréd ministereket, Clapham professort és Trevelyan történetírót.²⁾

Emlékirataiban melancholiával említi meg az agg professor, hogy az államférfi nevelésének fenn vázolt módszere iránt egyedül ő és SEELEY voltak bizalommal, és hogy a cambridgei történettanítás később egészen más irányba telerdőlt. Ez irány a történettanítás megszokott iránya volt, mely azonban ismét a politikai motívumokat emelte ki. Vezérei pedig SEELEY és BROWNING voltak, kik együtt törtek utat a történettudomány előtt a classikusokkal és természettudományokkal foglalkozó cambridgei egyetemen. A három évtizedes kitartó munkának nemcsak az lett az eredménye, hogy BROWNING és a King's College növendékei magukhoz ragadták a vezetést a jóval népesebb Trinity és Saint John collegek fölött, hanem az egyetem érdeklődése is a történetírás felé fordult, és egymás után alkotta meg a 14 kötetes Cambridge Modern Historyt, az angol köztörténeti irodalom alapvető munkáját, és alkotja meg napjainkban a 8 kötetes Cambridge Mediaeval Historyt, India 6 kötetes történetét a legrégebb

¹⁾ BROWNING O.: Memories of Sixty Years at Eton, Cambridge and elsewhere. London, 1910 204-ou. 1.

²⁾ U. ott 285-42.

időktől napjainkig, végül a Cambridge Historical Series monographiáit, összesen 31 kötetet.

A cambridgei egyetem tanterve, melyet a szaktanárok tanácsai három évenként állítanak össze, ma már széles teret nyit a történetpolitikai tanulmányoknak. A II. és III. év végén teendő vizsgálatokon pl. a következő tételek kívántatnak meg. A II.-ban 1 – 1 dolgozat az összehasonlító politikából (a politikai intézmények általános fejlődése és a mai európai politikai intézmények), az ó-kori és középkori Európa történetéből, az angol alkotmánytörténetből 1485-ig, és egy szabadon választott dolgozat, 2-2 az angol gazdaságtörténetből, a politikai gazdaságtanból, és egy specialis tárgyból, összesen 11 dolgozat. A III. évi vizsgálatnál 1-1 dolgozat az angol alkotmánytörténetből 1485 óta, a modern európai történetből, ideértve az Egyesült-Államok történetét is, az összehasonlító politikából, az anlytikus és deductiv politikából (a politikai kifejezések analysise, az állam természete, célja, a politikai kötelezettség alapjai, a kormányok szervezete és működése, a politikai elméletek története), a nemzetközi jogból (a szerződések és egyes esetek elemzésével), az irodalom vagy művészet-történetből és egy szabadon választott dolgozat, 2-2 az angol gazdaságtörténetből, a politikai gazdaságtanból és egy specialis tárgyból, összesen 13 dolgozat.

A tanszabadság hívei különösnek fogják tartani, hogy a Historical Board a tripos anyagához szabja a főcollegiumokat, de a magyar tanárképzés barátai csak örömmel hallhatják, hogy e collegiumokon oly dolgokat adnak elő, melyek a vizsgák anyagát teszik. Az 1908-10 cambridgei tripos pl. a következő tárgyakat vette fel az előadások és vizsgálatok anyagául: Róma története Kr. e. 70-44, 27-14 és Kr. u. 284-323, a középkorból Franciaországot XI. Lajos alatt és VII. Gergelyt, az új-korból a spanyol örökösödési háborút, a legújabb korból Déleurópa liberális mozgalmait 1820 – 30 és Franciaország külpolitikáját 1839-41, a nemzetközi jogból pedig az 1859-71 békeszerződéseket az európai statusquot illetőleg és a szabad hajózás szerződéseit 1856-ig. A Board még könyvekről is gondoskodik, és hivatalos jegyzékben közli az olvasandó kútfők és segédkönyvek címzeit a hallgatókkal.¹⁾

¹⁾ The Student's handbook to the University and Colleges of Cambridge. 1907., 323-30. 1.

Hogy a Historical Triposban végzett munkáról fogalmat alkossunk és meggyőződjünk, mennyire uralkodnak a politikai motívumok az előadott anyagon, arra legjobb elővennünk egy tripos-vizsgálat tételait.

Az 1907 május 27-től június 1-ig tartott vizsgálatokon 306 történeti tétel került kidolgozásra, köztük a túlnyomó rész politikai tartalommal. Az általános tételek közt ott látjuk pl. az egyesületi jog történetét az ó- és középkorban; a liberális mozgalom tételei között az első a wieni congressustól megoldatlanul hagyott kérdésekkel foglalkozik, a másik CANNING non-intervention elméletével, a harmadik Metternich politikai felfogásának őszintesége és állandósága iránt érdeklődik, az egyik meg éppen az 1825-diki magyar országgyűlés iránt, »tekintettel a liberális intézmények meghonosítására az Osztrák Birodalomban.« A modern Európáról feltett kérdések közt ott találjuk a német-francia ellentétet, a német és olasz egységek, a keleti kérdés egyes fázisait, de talán legjobban érdekelne bennünket a 16. tétel, mely nem kíván kevesebbet, minthogy a jelölt mondjon véleményt a következő országok egyikének jövőjéről: Egyesült-Államok, Magyarország, Japán. A gazdaságtörténetből vett 46 tétel teljesen ismeretlen a mi tanárjelöltjeink előtt, nem is szólván az alkotmánytörténet 25, a nemzetközi jog és az összehasonlító politika 22 tételéről, és arról, mit írnának nálunk »a nagykövet kiváltságairól béke idejében«, »a háború meghatározásáról«, a görög tyranos és a középkori olasz despota összehasonlításáról, a nemzetegység akadályairól a középkorban, a kormány viszonyáról a képviselőházhoz a modern államokban, a mai foederatiók nehézségeiről, a kormányhatalmak elkülönítéséről, a végrehajtó hatalom eszközeinek kinevezéséről demokratikus államokban és »a pártfegyelemről, tekintettel Angliára és a continentális országokra.¹⁾ E tételeket feladó professorok pedig komoly dolgozatokat kívannak és ennek igazolására szívesen mellékelném összes utalásaival, címeivel és lapszámaival azt a gépírást ívet, melyet az összehasonlító politika professora egyik előadása végén nekünk szétosztott.

E követelmények teljesítésére nagy ösztöndíjak buzdítják a hallgatókat, köztük azonban kevés a tisztán történeti ősz-

¹⁾ Cambridge University Examination Papers. XXXVI. 1907. 535-566. 1.

töndíj, bár az angolok tőlük szokták várni valamely tudomány felvirágozását. Oxford 21 collegében 187 ösztöndíjből csak 13 van összekötve a történelemmel, Cambridge 19 collegében 183 közül csak egy 30 fontos, a londoni egyetem 936 ösztöndíja közül, melyek évi jutaléka közel egy millió korona, csak egy 50 fontos történelmi ösztöndíjat találunk.¹⁾ Anglia többi egyetemén csak általános ösztöndíjak vannak.

Az egyetemi oktatás terén tehát nagy nehézségekkel kellett megküzdenie a történettánításnak, míg fenn vázolt eredményeit elérhette. A rés, melyen át bejutva magának helyet biztosítani tudott, a *felvételi vizsgák reformja és a pályákra jogosító vizsgálatok rendszeresítése* volt.

Az angol egyetemek háromféle vizsgálatot ismernek: a *felvételi, az egyetemi fokozatokra és a pályákra előkészítő vizsgálatokat*.

A *pályákra előkészítő*, 1858-ban rendszeresített Local Examinationsnak szintén három foka van. A Preliminary Examination növendékei még nem 14 évesek és Oxfordban 19, Cambridgeben 15 tárgyból kell vizsgázniuk; a Junior Examination növendékei még nem 16 évesek és Oxfordban 22, Cambridgeben 16 tárgyból kell vizsgázniuk; a Senior Examination növendékei még nem 19 évesek és Oxfordban 21. Cambridgeben 17 tárgyból kell vizsgázniuk, de valamennyi vizsgálat tárgyai közül csak 1-1 történelmi, azaz 110 tárgyból mindössze 6.

Az Oxford és Cambridge felügyelete alatt álló iskoláknak 1873-ban szervezett vizsgálatai szintén pályákra jogosító bizonyítványokat adnak (Lower és Higher Certificates). E vizsgálatokon 1907-ben 1027 volt a jelöltek száma az alacsonyabb és 2244 a magasabb fokozatokon, bizonyítványt pedig kapott 463, illetőleg 1061. Legtöbb dolgozatot készítették a matematikából 1978, illetőleg 2260, az angol történetből csak 880, illetőleg 1373; az utóbbiak között jól sikerült 468, illetőleg 983 és elégséges volt 84, illetőleg 64.²⁾

Immatriculatio vizsgálatot Londonban találunk, hol a történelmi tétel csak facultativ; ha pedig mellette a földrajzot is

¹⁾ Exhibitions, scholarships, studentships and prizes open to students of the University of London. London 1907.

²⁾ The Schoolmasters Yearbook and Directory. VI. 1908 291. 1.

választja valaki, akkor a történelmet csak 1688-tól 1901-ig kell átvennie. E tételek, mint az 1908 januáriusi vizsgálatokból kitűnik, általános érdekűek voltak, a könyvek pedig, melyekből a jelöltek tudásukat merítették, maguk is compendiumok: így pl. DIXON-nak előírt tankönyve, a *Main landmarks of European history*)40 oldalon 1900. év történetét adja elő.

Más a helyzet az egyetemi fokozatok vizsgálatainál. Az első vizsgálat ez irányban Oxfordban a *Responsion*, Cambridgeben a *Previous* és Londonban az *Intermediate Examination*, melyeken az angol történelmi vizsgálat kötelező; a második vizsgálat Oxfordban a *Moderation*, Cambridgeben a *General* és *Special Examination*, Londonban a *Pass Examination* részletesebb angol történelmi vizsgálattal; a harmadik és utolsó vizsgálat a *baccalaureatus* szigorlata, az *Examination for Honours*, Cambridgeben a *Tripes*-vizsgálat, melyből Londonban mindössze 9 dolgozatot kívántak meg az európai történelemből, az angol politikai és alkotmánytörténetből és a politikai eszmék történetéből.¹⁾

Oxfordot és Cambridget kivéve, tehát gyengén van képviselve a történelem az angol egyetemeken, és ennek főoka kétségtelenül abban rejlik, hogy azok ma is inkább vizsgálhatóságok, és facultásaik a helyi szükségletek szerint alakultak. Birminghamben, hol a technika uralkodik, a 19 ezer font tanári fizetésből csak 550 esik a történelem tanáira, kik a *classicusok* csoportjában szerepelnek;²⁾ Leedsben a bölcséleti kar felöleli a jogot és kereskedelmet is.³⁾ Liverpoolban találunk ugyan modern történelmi tanszéket,⁴⁾ Manchesterben történelmi ösztöndíjakat,⁵⁾ Sheffieldben pedig történelmi vizsgálatokat,⁶⁾ de az uralkodó jelleg mindenütt a műszaki tudományok művelése.

Nagy tevékenységet fejtenek ki az angol egyetemek a

¹⁾ University of London. Regulations relating to degrees in Arts. London 1907. 72-74 1.

²⁾ Board of Education. Reports from the Universities and University Colleges in Great Britain which participate in the Parliamentary Grant. 1907. Col. 3885. London 1908. (X. és 380. 1.) 3. és 7. 1.

³⁾ U. o. 37. Í.

⁴⁾ U. o. 53. 1.

⁵⁾ U. o. 106-11. 1.

⁶⁾ U. o. 144-45. 1.

University Extension terén, melynek eszméje egyébként is Angliából indult hódító útjára. A népszerű főiskolai tanfolyam harmadrésze mindenütt történeti és állampolgári nevelést adó intézmény. A readingi és exeteri collegekben pl. 1904-ben előadták a görög és római történetet, Anglia történetét, Dantét, Napóleont; Oxfordban a XIX. század történetét, az angol ipar, kereskedelem és gyarmatosítás történetét; Cambridgeben a modern Európát, a tenger szerepét a modern történelemben, Anglia és szomszédai helyzetét Keletáziában.

Még egy téren juthat nagyobb jövőhöz a történelem és az állampolgári ismeretek tanítása, és pedig a *britt főiskolák reformjában és munkájuk egységesítésében*.

Az államsegélyt élvező egyetemek, Birmingham, Leeds, Liverpool, London, Manchester és Sheffield ma már állami ellenőrzés alatt haladnak sokféle facultásaikkal a vizsgálatok és fokozatok egysége felé.

Oxfordban és Cambridgeben viszont, melyek dúsgazdag alapítványaikra támaszkodva, minden külső befolyástól függetlenek maradhatnak, belső reformokkal igyekeznek megdönteni a maradiság utolsó korlátait. A Timesnek 1907. év áprilisi és májusi, oxfordi tutoroktól irt és nagy feltűnést keltett cikkei egyrészt abban látták a legnagyobb visszásságot, hogy a szegény hallgatók be- és előrejutása lehetetlen, másrészt, hogy az egyik kar bizonyos hegemoniára tart igényt a másik fölött és végül, hogy a collegiumok hirdetése nincsen szabályozva. Megtörtént pl., hogy az All Souls collegeben levő egyik fellowshipet jogásznak és történésznek kellene betöltenie, 1871 óta azonban csak egyszer választottak meg történészt és jogászt egyszer sem.¹⁾ A facultások hiányában pl. arra is volt eset, hogy az előirt Herodotost egyszerre 16 professor hirdette meg heti 28 órában és mindössze 150 hallgató részére.²⁾ E bajokon akart segíteni CURZON lordnak, az egyetem cancellárának 1907-iki memoranduma, mely Oxfordnak a szegény hallgatók előtt való megnyitását, és független, munkaképes facultások szervezését javasolta.³⁾ Az

¹⁾ Oxford and the Nation. Reprinted from the Times. London 1907. 43. 1.

²⁾ U. o. 68. 1.

³⁾ CURZON of KEDLESTON lord: Principles and Methods of University Reform, being a letter addressed to the University of Oxford. Oxford 1909. 220. 1.

oxfordi Hebdomadal Council 1909 áprilisban magáévá tette CURZON emlékiratát,¹⁾ és a maga részéről is kidolgozott egy javaslatot, mely a 8 facultas között, 5-iknek felvette a modern történelmet is,²⁾ a következő 8 tanszékkal: 1 antik, 1 gyarmati, 1 egyházi, 1 katonai, 2 modern, 1 politikai gazdaságtani és 1 indiai történeti tanszékkal.¹⁾

Még a mozgalom megindulásakor történt, hogy Birmingham püspöke a lordok házában 1907 júliusban királyi bizottság kiküldését kérte Oxford és Cambridge alapítványainak, kormányának és tanítási rendjének megvizsgálása, erőforrásaik üdvös felhasználásának előmozdítása végett és a bizottság-jelentése bizonyára útmutatásul lesz majd a történetpolitikai oktatás rendjére is.

Az utolsó, de talán nem kisebb jövőt ígérő mező a *gyarmatok nevelés- és oktatásügyi hatásainak és intézményeinek időleges összejövetele*, mely a tágabb brit haza szempontjából van hivatva átgyúrni a történettanítást és az állampolgári ismeretek közlését. Ilyen conferentia ülésezett Londonban 1907-ben *Federal Conference on Education*²⁾ és 1911-ben *Imperial Education Conference* nevek alatt³⁾ és vetették az angol közvélemény elé a bilinguis oktatás vitáival a nemzetiségi kérdés nagy atlaszát, mehyről eddig senki sem akart tudomást szerezni. A második conferentián pl. kiderült, hogy bár a hollandi nyelv Délafrikában csak facultativ, az egész délafrikai tanártestületnek bilinguis képesítést kell szereznie, ha boldogulni akar. Ilyen a helyzet Canadában is a francziák miatt, hol a kormány drága pénzen tart évente 30-40 tanítót és tanárt Montrealban, hogy a francia nyelvet elsajátítsák és tanításuknak eredménye legyen. A legnagyobb mozgalmat a kis Malta-szigete okozta, hol a nagy lendülettel behozott angol nyelvet pár év alatt ismét kiszorította az olasz és a máltai

¹⁾ Oxford University Gazette XXXIX. 1909. 594. 1. és Principles and Methods of University Reform. Report of the Hebdomadal Council. Oxford 1910. XLI. és 98. 1.

²⁾ U. o. 16. 1.

³⁾ U. o. 32. 1.

⁴⁾ POLLARD A. F.: The British Empire, its past, its present and its future. London 1909. 784-88. 1.

⁵⁾ Report of the Imperial Education Conference. C. 5666. London 1911. 267. 1.

dialectus. A mai máltai gyerek már két évig máltai nyelven tanul és csak a harmadikban veszi az angolt, vagy ha azt nem érti, az olaszt és csak az ötödikben a két év előtt elejtett másik nyelvet. Az a 10 éves gyermek tehát, ki az iskolázást abbahagyja, kevés angol ismerettel fog rendelkezni. Ma már a bilinguis gyarmatokban is egységesen tanítják azonban a történetet, minek állampolgárrá nevelő hatása nyilvánvaló.

Legyen szabad az angol iskolák előnyeinek és hátrányainak tarka egyvelegéből kiválasztanunk néhány motívumot, melynek reform előtt álló történettanításunk kétségtelenül hasznát venné és melyeket a következőkben foglalunk össze:

A magyar történettanításnak szüksége van a *politikai mozzanatok* kiemelésére;

ennek legalkalmasabb módját a *népiskolában az állampolgári ismeretek tanítása* adja meg;

a *középiskolában* a modern történelem mindkét felének, a *nemzeti és köztörténetnek párhuzamos tanítása*;

az *egyetemen* az előadott collegiumoknak és a doctori és tanári vizsgatételeknek kiterjesztése a *nemzetiségi kérdés, a gazdasági fejlődés és államháztartás, az alkotmány és a külső politika* történetére.